

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.3.32>

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК НАБУТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Калька Іван Зіновійович,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
детектив
Національного антикорупційного бюро України

Стадія кримінального провадження – притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, у зв'язку з чим ключовим питанням є порядок та підстави набуття особою статусу підозрюваного.

У статті досліджено проблемні аспекти набуття особою статусу підозрюваного під час здійснення досудового розслідування та в подальшому розгляді кримінального провадження в суді, в тому числі в частині забезпечення реалізації його прав і свобод.

Значна увага присвячена процедурі набуття особою статусу підозрюваного у разі неможливості безпосереднього вручення слідчим чи прокурором письмового повідомлення про підозру в день його складання через не встановлення органом досудового розслідування місця її знаходження. Ключовою вимогою є відповідність повідомлення про підозру вимогам ст. 277 КПК України і наявність документально підтвердження, що органом досудового розслідування вживалися заходи для встановлення місцезнаходження цієї особи, але позитивних результатів вони не дали.

У разі, коли особа не просто тимчасово відсутня за місцем свого проживання, а й невідомо де перебуває і коли з'явиться, перевагу над приватними інтересами необхідно надавати публічним інтересам та виконанню завдань кримінального процесу, що полягають у притягненні особи до кримінальної відповідальності. У такій ситуації застосування особливого порядку повідомлення про підозру є виправданим і доцільним.

У дослідженні проаналізовано судову практику Європейського суду з прав людини та вітчизняних судів щодо допущення процесуальних порушень слідчими та прокурорами, внаслідок чого судами встановлено факти ненабуття особою процесуального статусу підозрюваного, що неминуче призводить до невиконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, а також порушення прав і свобод людини.

Особливу увагу у статті зосереджено на комплексі заходів, які повинні вжити слідчий та прокурор для вручення повідомлення про підозру особі у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Вказані дії необхідно належним чином документально зафіксувати, в тому числі із застосуванням сучасних технічних засобів, щоб у разі необхідності підтвердити своєчасність та повноту вжитих заходів у суді.

Ключові слова: кримінальне провадження, підозрюваний, обґрунтована підозра, письмове повідомлення про підозру, повідомлення, *in absentia*.

Kalka Ivan. Grounds and procedure for obtaining the procedural status of a suspect in the criminal process of Ukraine

The stage of criminal proceedings – prosecution begins from the moment the person is notified of the suspicion of committing a criminal offense, in connection with which the key issue is the procedure and grounds for acquiring the status of a suspect.

The article examines the problematic aspects of a person's acquisition of the status of a suspect during the pre-trial investigation and further consideration of criminal proceedings in court, including in terms of ensuring the exercise of his rights and freedoms.

Considerable attention is paid to the procedure of acquiring the status of a suspect in case of impossibility to directly serve a written notice of suspicion by the investigator or prosecutor on the day of its preparation due to failure of the pre-trial investigation body to establish its location. The key requirement is the compliance of the notice of suspicion with the requirements of Art. 277 of the CPC of Ukraine and the presence of documentary evidence that the pre-trial

investigation body took measures to establish the whereabouts of this person, but they did not give positive results.

If a person is not only temporarily absent from his place of residence but also does not know where he is and when he will appear, priority over private interests should be given to the public interest and the tasks of criminal proceedings. In such a situation, the application of a special procedure for notification of suspicion is justified and appropriate.

The study analyzes the case law of the European Court of Human Rights and domestic courts on procedural violations by investigators and prosecutors, as a result of which the courts found that a person did not acquire the procedural status of a suspect, which inevitably leads to failure to comply with criminal proceedings under Art. 2 of the CPC of Ukraine, as well as violations of human rights and freedoms.

The article focuses on the set of measures that an investigator and prosecutor must take to serve a notice of suspicion on a person in the manner prescribed by the CPC of Ukraine for the service of notices. These actions must be properly documented, including the use of modern technical means, if necessary to confirm the timeliness and completeness of the measures taken in court.

Key words: *criminal proceedings, suspect, reasonable suspicion, written notice of suspicion, notification, in absentia.*

Постановка проблеми. Питання набуття особою статусу підозрюваного під час здійснення досудового розслідування та подальшого розгляду кримінального провадження в суді, а також реалізація його прав є ключовими у кримінальному процесі України.

У правозастосовній практиці є дискусії щодо підстав та порядку набуття особою статусу підозрюваного, про що свідчить значна кількість судових рішень, у тому числі слідчих суддів, якими встановлено, що особа не є підозрюваною у кримінальному провадженні, оскільки органом досудового розслідування не виконано вимоги КПК України.

Встановлення судом факту не набуття особою процесуального статусу підозрюваного, всупереч твердженню органа досудового розслідування, неминуче призводить до невиконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, а також порушення прав і свобод людини, на що неодноразово зверталася увага в рішеннях Європейського суду із прав людини.

Стан дослідження. Проблемні аспекти набуття особою статусу підозрюваного під час здійснення досудового розслідування, в тому числі в частині забезпечення реалізації його прав і свобод, висвітлювалися в наукових працях таких учених: Ю.П. Алєніна, С.А. Альперта, Є.М. Блажівського, С.В. Бородіна, В.Д. Бринцева, Є.П. Бурдоля, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, Є.Г. Коваленка, В.О. Коновалової, Л.М. Карнеєвої,

О.В. Мазура, В.Т. Маляренка, М.М. Михєєнка, Є.А. Матвієнка, М.С. Строговича, В.М. Тєртишника, В.М. Трофимєнка, А.Р. Туманянц, В.П. Шибіки, О.Г. Шило та інших.

Мета статті полягає у визначенні порядку та особливостей набуття процесуального статусу підозрюваного під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру та має бути перевірене для спростування або підтвердження. Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276-279 КПК України [3, с. 241].

Обґрунтована підозра – це добросовісне припущення про вчинення особою певного діяння, що ґрунтується на об'єктивних відомостях, які можна перевірити у судовому розгляді та які спонукали б неупереджену та розумну людину вдатися до практичних дій, щоб з'ясувати, чи є така підозра обґрунтованою [4, с. 9].

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кри-

мінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

У зв'язку з тим, що стадія кримінального провадження «притягнення до кримінальної відповідальності» починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, ключовим питанням є саме порядок та підстави набуття особою статусу підозрюваного.

У статті 42 КПК України, окрім іншого, зазначено, що особа набуває статусу підозрюваного під час затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 2 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту її затримання. У цьому разі фактично не виникає проблем стосовно набуття особою процесуального статусу підозрюваного, за виключенням процесуальних порушень, допущених слідчим або прокурором.

Відповідно до ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Згідно з ч. 3 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених КПК України, у порядку, передбаченому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

У частинах 1, 2 ст. 135 КПК України, яка міститься у главі 11 КПК України, зазначено, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею

проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Частина 1 ст. 136 КПК України встановлює, що належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

Використання електронної пошти або факсимільного зв'язку для передачі повістки про виклик як сучасних засобів комунікації дає змогу суттєво прискорити цей процес, а тому є досить зручними способами виклику. Повістка про виклик у такому разі направляється особі у формі електронного документа [1, с. 372].

Під час здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях часто органам досудового розслідування доводиться стикатися з випадками, коли сторона захисту стверджує, що особа не отримала письмового повідомлення про підозру та не вчинила розпису про таке отримання, а тому, за їх твердженням, не набула статусу підозрюваного.

Вважаємо, що передбачення законодавцем підтвердження факту вручення особі певного документа відеозаписом або будь-якими даними, що це підтверджують, відповідає умовам сьогодення стосовно активного розвитку інформаційних технологій. Водночас кожну ситуацію потрібно розглядати індивідуально, з урахуванням усіх даних справи, своєчасності та повноти вжитих заходів слідчим та прокурором.

Отже, у разі неможливості безпосереднього вручення слідчим, прокурором повідомлення про підозру особі в день його складання КПК України містить бланкетні норми (ч. 1 ст. 278, ст. 111, ст. 112), які відсилають до загального порядку виклику особи для участі у процесуальній дії (ст.ст. 133, 135 та ін. глави 11 КПК України). Такий порядок не вимагає одразу вручення цього повідомлення особі, щодо якої воно складене, якщо його неможливо їй вручити через не встановлення органом досудового розслідування місця її знаходження.

Головне, щоби зміст такого повідомлення відповідав вимогам ст. 277 КПК України і було документально підтверджено, що органом досудового розслідування вживалися заходи для встановлення місцезнаходження цієї особи, але позитивних результатів вони не дали. З моментом з'явлення відповідних документів у кримінальному провадженні (зауважимо, що їх кількість, характер і зміст залежить від конкретної слідчої ситуації) пов'язується і момент набуття особою офіційного статусу підозрюваного [6, с. 17].

Однак частим порушенням стороною обвинувачення прав особи є саме визнання особи підозрюваною без дотримання формальних процедур вручення повідомлення про підозру або ж порушення такої процедури.

До прикладу, в рішенні Європейського суду із прав людини від 01.03.2006 № 56581/00 Сейдович проти Італії (Sejdovic v. Italy) Суд одноголосно постановив, що було допущено порушення статті 6 Європейської конвенції із прав людини (право на справедливий судовий розгляд) під час засудження особи, оголошеної такою, що переховується від правосуддя, місцезнаходження якої було невідомим під час заочного розгляду справи (in absentia), без повідомлення про слухання справи проти неї.

Ключове значення в цьому разі має повідомлення особи про порушене проти неї кримінальне провадження, яке мало бути здійснено відповідно до процесуальних і матеріальних вимог, що гарантують ефективне здійснення її прав, при тому, що неясна і неофіційна інформація є недостатньою.

У вказаному рішенні Судом зазначено, що питання, яке слід вирішити в цій справі, полягає в тому, чи можна за відсутністю офіційного повідомлення про справу вважати заявника достатньою мірою проінформованим про те, що він був притягнутий до кримінальної відповідальності та відбудеться судовий розгляд його справи, щоб він мав можливість вирішити: відмовитися від свого права брати участь у слуханні справи чи ухилитися від правосуддя.

У цьому рішенні Суду також констатовано, що не можна стверджувати, що в цій

справі заявник володів достатньою інформацією про кримінальне переслідування і пред'явлене йому звинувачення. Тому не можна зробити висновок про те, що він переховувався від суду та однозначно відмовився від свого права бути присутнім у суді [8].

У справі Шомоді проти Італії (Somogyi v. Italy) Суд зазначив, що повідомлення про обвинувачення є для особи важливим юридичним актом, який повинен бути здійснений відповідно до процедурних та суттєвих принципів, що здатні гарантувати ефективну реалізацію прав обвинуваченого. Повідомлення має бути зроблене офіційно, а твердження про отримання такої інформації від співробітників засобів масової інформації є необґрунтованими [7].

Так, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва, задовольняючи клопотання прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, окрім іншого, зазначив, що відсутність інформації про фактичне місце перебування підозрюваного ОСОБА_1 позбавило орган досудового розслідування можливості вручити йому особисто письмове повідомлення про підозру від 19.03.2018 року у день його складання, а тому зазначене повідомлення про підозру відповідно до вимог ч. 1 ст. 278, ст.ст. 111, 135 КПК України направлено у спосіб, передбачений для вручення повідомлень, а саме надіслано поштою за адресою реєстрації та останнього відомого місця проживання підозрюваного ОСОБА_1, а також до відповідної житлово-експлуатаційної організації [9].

Протилежне за змістом рішення виніс Апеляційний суд м. Києва в ухвалі від 13.06.2017 у справі № 11-сс/796/2543/2017, переглядаючи ухвалу слідчого судді Шевченківського районного суду міста Києва від 21.04.2017, якою відмовлено у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Згідно з ухвалою слідчого судді, відмова у задоволенні клопотання органу досудового розслідування мотивована тим, що матеріали клопотання не містять об'єктивних даних, які би свідчили про вжиття слідчим та прокурором заходів для вручення повідомлення про

підозру ОСОБА_4 у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, а тому ОСОБА_4 не є підозрюваним у кримінальному провадженні № 2201505000000021. Крім того, вказані матеріали не містять відомостей про те, що ОСОБА_4 викликався для проведення слідчих дій за його участю, що давало би підстави вважати, що останній переходується від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності, а також матеріалів, які підтверджують оголошення ОСОБА_4 у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Із матеріалів, доданих слідчим до клопотання, та зі змісту апеляційної скарги вбачається, що виконати вимоги ст. 135, 278 КПК України в частині вручення повідомлення про підозру ОСОБА_4, органу досудового розслідування не вдалося за можливе. Більше того, з аналізу наданих до суду апеляційної інстанції матеріалів взагалі не вбачається, що стороною обвинувачення вжито будь-які заходи, спрямовані на виконання вказаних вимог закону. Зазначене повідомлення про підозру взагалі не направлялося засобами поштового зв'язку чи електронною поштою, оскільки матеріали провадження не містять жодних доказів такого направлення. Формальне посилення стороною обвинувачення на розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.01.2002 року щодо обмеженої діяльності УДППЗ «Укрпошта» могло б мати місце лише в частині обґрунтування причин направлення вказаного повідомлення ОСОБА_4 іншими засобами зв'язку, у тому числі поштовими, які здійснюють свою діяльність на території України та на які не розповсюджується вказане розпорядження Кабінету Міністрів України. Однак вказаних дій стороною обвинувачення не виконано.

Матеріали клопотання слідчого містять дані, що ОСОБА_4 мав інтернет-сторінку всесвітньої мережі «Інтернет», що дозволяло, крім іншого, направити повідомлення про підозру ОСОБА_4 і в такий спосіб.

За таких обставин колегія суддів доходить висновку, що слідчим суддею відповідно з вимогами закону правильно зазначено, що ОСОБА_4 не є підозрюваним у цьому кримінальному провадженні,

оскільки органом досудового розслідування не виконано вимоги, спрямовані на вжиття заходів щодо направлення останньому повідомлення про підозру, а матеріали клопотання не містять підтвердження такого направлення [10].

Важливим аспектом є визначення моменту, з якого відсутня особа набуває статусу підозрюваного, оскільки для оголошення особи в розшук, у тому числі міжнародний, необхідне набуття статусу підозрюваного.

У ситуації, коли особа не просто тимчасово відсутня за місцем проживання, а й невідомо де знаходиться і коли з'явиться за місцем свого проживання, перевагу над приватними інтересами, забезпечуваними засадами верховенства права і наявністю права на захист, мають публічні інтереси, що полягають у притягненні особи до кримінальної відповідальності. У такій ситуації застосування особливого порядку повідомлення про підозру буде виправданим і доцільним [2].

Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 11.12.2019 р. у справі № 536/2475/14-к зазначила, що необхідно враховувати порядок вручення підозри, встановлений у статті 278 КПК України. Так, за частинами першою – третьою статті 278 КПК України письмове повідомлення про підозру повинно бути врученим у день його складення, а в разі, якщо особа затримана, повідомлення про підозру вручається їй не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту затримання [11].

Водночас своєчасне невручення повідомлення про підозру самій особі належним слідчим чи прокурором (до 24 годин дня його складення, згідно з ч. 3 ст. 115 КПК) чи ненаправлення його належним чином за місцем проживання особи для вручення (до закінчення роботи поштових відділень у день складення повідомлення про підозру, згідно зі ст. 116 КПК України) має своїм наслідком невиконання обов'язку щодо вручення підозри особі слідчим, прокурором у встановлений проміжок часу та втрату права на його вручення, а також і втрату чинності самого повідомлення, оскільки воно вже не може бути вручене особі. Подальше вручення особі цього повідомлення є незаконною процесуальною дією, яка має наслідком її недій-

сність, що відповідно до ст. 7 КПК України не породжує жодних правових наслідків для особи, яка у такому разі відповідно не набуває процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, оскільки підозрюваним стає лише особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру шляхом належного вручення такого повідомлення [5].

На нашу думку, особа набуває статусу підозрюваного з моменту виконання вимог щодо надсилання повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, у тому числі вручення повідомлення про підозру родичам/членам сім'ї, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання або адміністрації за місцем роботи з метою дотримання вимог для оголошення особи в міжнародний розшук.

У подальшому ж у разі встановлення місцезнаходження особи за межами України орган досудового розслідування надсилає повідомлення про підозру в межах міжнародного співробітництва шляхом вручення документів особі, яка вже набула статусу підозрюваного. Вказані заходи вживаються з метою забезпечення реалізації прав підозрюваного і не повторюють здійснення процесуальної дії – повідомлення про підозру особі.

Висновки. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Головне, щоби зміст такого повідомлення відповідав вимогам ст. 277 КПК України і було документально підтверджено, що органом досудового розслідування вживалися заходи для встановлення місцезнаходження цієї особи, але позитивних результатів вони не дали.

Процедури «in absentia» неминуче припускають деякий відступ від загальних правил кримінального процесу, в тому числі щодо здійснення процесуальної дії – повідомлення про підозру відсутній особі. У зв'язку з цим стороною обвинувачення з урахуванням обставин кожної справи необхідно вживати заходів для повідомлення особи про необхідність з'явитися до слідчих органів та вручення повідомлення про підозру. Вказані дії необхідно належним чином документально зафіксувати, щоб у разі необхідності підтвердити своєчасність та повноту вжитих заходів у суді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
2. Глинська Н.В., Лобойко Л.М., Шило О.Г. Повідомлення про підозру: правомірність застосування порядку, передбаченого КПК для вручення повідомлень. *Юридичний вісник України*. 2017. № 45 (1166). 16 листопада. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0>
3. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2013, С. 238-242. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_1_43.pdf
4. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н.О. Марчук, В.В. Касько, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк та ін./за ред. Н.О. Марчук. – К.: Арт-Дизайн, 2019. – 280 с.
5. Сухов Юрій. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції великої палати верховного суду щодо спеціальних суб'єктів. *Судебно-Юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/172318-povidomlennya-pro-pidozru-osobi-analiz-okremikh-aspektiv-pozitsiyi-velikoyi-palati-verkhovnogo-sudu-schodo-spetsialnikh-subyektiv>
6. Методичні рекомендації щодо процесуального керівництва спеціальним досудовим розслідуванням. Академія прокуратури України. Схвалено протоколом засідання науково-методичної ради від 25 травня 2017 року № 4. – Київ, 2017. – 65 с.

7. Шомоді проти Італії (Somogyi v. Italy) від 18.05.2004 № 67972/01. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/fb4ff4/pdf>
8. Сейдович проти Італії (Sejdovic v. Italy) від 01.03.2006 № 56581/00. URL: <https://legal-tools.org/doc/0f4d76/pdf>
9. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 09.09.2019 у справі № 757/45541/19-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84245968>
10. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 13.06.2017 у справі № 11-сс/796/2543/2017. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67257170>
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду в Постанові від 11.12.2019 у справі № 536/2475/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>